

## השותק נוגור

[רבי יעקב־מאיר בידרמן]

### יחיד ומיוחד

**"נוֹר"** — נזר החסידות הפולנית — לא היתה "חצר" חסידית בעלמא, לא אחת מחצרות־הקודש, עם מעריצים לרוב והשפעה גדולה. גור לא היתה חסידות קונבנציונלית, מתבודדת ומסתגרת בהיכליה, אלא היא ניחנה בחזון ובתנופה, ברעיון, בכושר פעולה מדהים. גור חיפשה לה מרחבי התפשטות — וגם מצאה. <sup>1234567</sup> בכל פעם רכשה לעצמה טריטוריות רוחניות חדשות והקימה לא רק דינסטיה חסידית מקורית וחסונה, אלא חצר־מלכות שלמה, מלכות בפני עצמה; מלכות, שכל שאיפתה לשחרר את היהודי המסורתי מהשתעבדותו הרוחנית ב"גלות אצל יהודים". מלכות גור היתה עצמאית לגמרי בהלך־מחשבותיה, בלתי־תלויה בהתנהגותה, שומרת ביד חזקה על גבולות היהדות.

באימפריה של מלכות־שמים זו תפס רבי יעקב־מאיר בידרמן מקום מיוחד במינו, למעלה מיובל שנים — למן היום שהוא, העילוי מלויביטש, בן הרב המקומי רבי נתן־בצלאל, נלקח אחר כבוד בגיל ט"ו כחתנו של ה"שפת אמת", ועד ליום פטירתו מן העולם בגיל ע"א שנה.

מהו התפקיד הרוחני הרם, שמילא רבי יעקב־מאיר במשך תקופה ארוכה כל־כך? במה נשתנה משאר יהודים דבי־עילאה בקרב החוג שלו? מהו הקו הבולט ביותר באופיו?

— השתיקה!

[ קצא ]

## לדבר או להחריש

רבי יעקב־מאיר בידרמן היה השותק מגור. הלא "גור" דיברה הרבה, ופשיטא שלא החרישה, לא שמה לפיה מחסום. לא כל מי שראוי וצריך לדבר — עושה זאת; לא כל אלה שדיבורם משפיע ועושה רושם, מוכנים לפצות פה. אצל אנשים גדולים יש והשתיקה היא בכינורם מיתר־צלילים חזק, המפזר את רסיסי שתיקתם החרישית על פני עולמות רחוקים. הקוצקאי בתחילתו דיבר הרבה, היה סוער יותר משהיה מדבר, הוא הטיח בפניך את האמת הערומה במלים כפגיונות, אך כיון שהרגיש, כי בכח המלה המדוברת לא יבקע את הרקיעים — אסר עליה מלחמה וחדל מלדבר. אוראז טרק את דלתו טריקה נועזת, הסתגר בקיטונו המיוחד וקרא: הלאה מכאן, העולם! יותר לא אדבר עמך, כי אזנים אטומות לך, העולם! חבל על כל דיבור! — והוא נשתתק למשך י"ט שנה.

תשע־עשרה שנים רצופות החריש הקוצקאי, והיא — דומייתו זו — היתה המלה החזקה ביותר שלו. חסידות קוצק נעשתה ל"קוצק" האגדית. קוצק המזעזעת ומסעירה, גבהה קומתה פי־כמה עלידי שתיקה, מאשר בדיבורים. בשתיקה היה טמון סודה של קוצק, כי לדיבור ישנו רק פירוש אחד ויחיד, בעוד שהשתיקה פירושים לה וכוונות בלי מספר...

קוצק הדברנית הסעירה. קוצק השתקנית נתעטפה בהינומא מיסתורית, הפכה לאגדה, לסוד כמוס בפני העולם הגדול ולחידה עלומה גם לגבי המקורבים הנאמנים ביותר, אלה שקירבתם רבתה והתעצמה אפילו בזמנים שחדלו להבין את קוצק, כאשר נעשתה בלתי־מובנת לחלוטין. יש ואם מבינים את האדמו"ר זוהי ירידה ביחס לגדל־נפשו. ככל שהרבי נשגב מבינתו של החסיד, רב קסמו והשפעתו גדלה והולכת. לעת נעשתה קוצק חסידות על־מושגית אידיאלית, היה הרבי הקדוש — במדה יתירה מאשר בעבר — תמצית נשמתם של בני החבריא־קדישא שלו.

גם רבי צדוק הכהן מלובלין, המתנגד הגאוני, שהתחמם לשלהבות החסידות של איז'ביצה, הלך לבו שבי אחרי שתיקתו המזעזעת של השרף. אחרי הסתלקותו של האדמו"ר רבי מרדכי־יוסף ליינר, התלקחה בלבו של רבי צדוק געגועים עזים, נפשו ערגה לקוצק, אך הוא התיירא פן ידבר השרף... השתיקה הקוצקאית היתה בעיניו תורה שלמה, יש ללמוד אותה ביסודיות —

ומי כרבי צדוק, מעין נובע של מחשבה, המעמיק לחדור בכל חכמות התורה, מי כמוהו מסוגל היה ללמוד את פרק השתיקה של קוצק. מה עשה? הוא עצמו נתקנא בשתקנות הקוצקאית... ורבי צדוק גופו היה לשותק מופלג במשך זמן מסוים (ראה: „מגדולי החסידות“, ספר ז).

### לדרכה של חסידות גור

„גור“ לא גרסה את השתיקה. „גור“ דיברה בפה מלא, לא הכל מסוגלים להבין את הקול המצטעק מתוך הדומיה. רק דורות נעלים, מזוככים, מבינים את הדיבור בשפת־רמזים — ואילו „גור“ עמלה להשפיע בתקופה של „נתמעטו הדורות“, ולדור זה הוצרכו לדבר בלי הרף, על־מנת להצילו מכליון רוחני. אמרו חז"ל: „איזה תלמיד־חכם, כל ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומר“ (שבת, קי"ד). אין די בזה שתלמיד־חכם יודע, מבין ומרגיש; הוא מחויב גם להגיד — „ואומרה“. עתים קשה לדבר. להחריש נוח יותר. הדיבור מרתיע. הדיבור מעורר התנגדות, מקיף אותך בשונאים והאדם משתוקק עד מאד לשים מחסום לפיו.

ברם, כאשר פורצת שריפה גדולה ומאיימת להכחיד, מי מסוגל להחריש? „גור“ הבחינה היטב בלשונות־אש המתפרצים ומלחכים באופק היהודי ועל כן נבצר הימנה לשתוק. היא דיברה והזעיקה, התריעה ודרשה, היתה המעוררת והתובעת. בדיבורים של גור היו כמוסים מעשים גדולים, חידושים היסטוריים, אשר חסמו את הדרך בפני המתפרצים ושמרו על הגבולות הבטוחים של היהדות.

„גור“ סערה נגד יהדות של שלום־עלי־נפשי. היא התקוממה נגד פסיביותו של היהודי הדתי, אדישותו, וראש לכל: הכנעתו והשתפלותו בפני היהודי המתבולל. חסידות גור הכריזה על עצמאות האורטודוקסית ותבעה את כבודה וזכויותיה, היא העמידה את היהדות החרדית במרכז האטלס היהודי העולמי, עשאתה לגורם אקטיבי. מקולה של האורטודוקסית המאורגנת, שנשמע ברמה לעתים תכופות מאד והיה בו משום קידוש־השם — הצטלצלו חרישית בנות־קול של „גור“, שהיתה כח הדוחף לכל המעשים הכבירים, היוזמת של כל האירועים היוצאים מן הכלל. כה

נעשתה לשופר המבשר את שחרור האורטודוקסיה, אשר בסיועה של מלכות גור פיצחה והשילה מעליה את חרצובות השעבוד הרוחני ויצאה לחרות מן האפוטרופסות הזרה. מהפכה כזאת לא היתה מתחוללת ובאה מתוך שתיקה והסתגרות. נאלצה, לכן, חסידות גור לדבר וקראה בקול להסעיר את הבסטיליה, לעצמאות דקדושה.

אכן, דיברה גור בקול — וכתוצאה מן הדיבורים האלו נבראו עולמות שלמים, חדשים, מלאי תורה וחסידות.

### השותק האידיאלי

בעולמה הסוער תמיד של „גור“, עולם מלא תסיסה ויזמה נמרצת, היה רבי יעקב־מאיר בידרמן הבלתי מורגש, המסתתר בצל, הנסתר החרישי, ובעיקר — השותק האידיאלי. הממלכה הגוראית שקקה חיים מלאי רתיחה. בהתמדה נפתחו על־ידה חזיתות חדשות ליהדות, חזיתות קרב, ותמיד היא ניצבה בשורות הקדמיות. ניהלו שם מנגנון שלם עם מדינאים לעניני חוץ ופנים כאחד, הסעירו עולם מלא, ולעתים קרובות מאד נשמע ברחוב היהודי הקול האמיץ של חסידות גור. במקהלות הקודש שלה נשמעו הרבה קולות שונים ומשונים, של מריעים ומזעיקים, קולות של גבורה ונצחון, קולות פיקוד וכיוצא באלו. אחד ויחיד היה קול חרישי, קולו הנשמע בקושי של רבי יעקב־מאיר.

היושבים ראשונה במלכות גור נוסעים מפרק לפרק ומשתתפים בועידות ארציות ובינלאומיות, הרבי נוסע וכל בני ה„חצר“ מצטרפים אליו, אולם רבי יעקב־מאיר אינו נמנה בתוכם; ואפילו אם יארע לפעמים שהוא נוסע כאחד מבני הפמליה, הריהו משתדל להישאר בצד, נחבא אל הכלים ומוסתר מכל הסובב. בממלכת גור מנהלים פוליטיקה לשם־שמים. כל צעד נבחן בזהירות רבה. כל פעולה חושבים עליה תוך רגש של דאגה ואחריות. הכל, בני המשפחה כולם, מוצאים בזה ענין, איש איש בשטחו. האחד הוא רבי יעקב־מאיר שאינו מתערב, רואה הכל, מבין את כל — ובכל זאת אין את נפשו להתערב בענינים...

לפעמים נשמעו טענות שונות כלפי בית גור. חסידים אחרים הקשו קושיות, רטנו לפעמים, או העלו כל מיני תביעות. אין זה משנה אם היה לטענותיהם בסיס צודק כלשהו, או שמא נבע הכל בפשיטות מתוך קנאה. בתקופה האחרונה הגיעה חסידות גור לשיא ההצלחה. אין איפוא כל פלא בדבר, שנמצאו מחפשי „חטאים” ותואנות כלפי גור. איש לא ההין חס־ושלום לפגוע בכבודו של האדמו״ר גופו, כי כל העינים הוכו בסנוורים מעצמת גדולתו וקדושתו. אבל במקום זה חיפשו חטאים פוליטיים על אנשי חצר־הקודש, על הצאצאים והחתנים, כמו על אחרים מבני המשפחה. רק על כתובת אחת לא נשמע אף פעם שמץ של טענה. אחד ויחיד היה, שלא נאמרה עליו מעולם אפילו מלה אחת של ביקורת — רבי יעקב־מאיר בידרמן שמו.

### איש התורה

ומה היה מעשהו בחייו השתקניים? מה היה האידיאל של חייו? רבי יעקב־מאיר למד כל ימיו. לימוד התורה בקביעות, עסק התורה, נחשב כיסוד איתן בחסידות גור. את תורת הנגלה למדו ברבים, בפומבי; חסידות, קבלה — נחשבו כלימוד בשביל יחידים, בחירי העדה, היודעים בנפשם איך הוא מעמדם הרוחני ומסוגלים לקלוט בשכלם את תורת הח״ן. האדמו״ר מגור כשלעצמו חי בעולם הנסתר, אולם את חסידיו הושיב ליד שולחן הלימוד עם גמרות בידיהם. למן אבי שושלת גור, החידושי הרי״מ, ועד לנינו האדמו״ר הנוכחי רבי ישראל שליט״א, נחשב לימוד התורה כבסיס ראשי שחסידות גור הושתתה עליו. הכל למדו בגור. אפילו בהיותך בן האדמו״ר לא נפטרת עדיין מלימוד התורה.

ב„גור” למדו תורה ונתנו כבוד לתורה. לא בכל תקופה היו החסידים נזהרים בכבוד התורה. מהם שהיו מסוגלים להתייחס כלפי למדנים מובהקים בביטול גמור, לבטלם במחיידי. אולם חסידות גור — אכן: מפני שטעמו בעצמם את מתיקות התורה — ידעה להאריך כיאות את משמעות ערך התורה ולשמור על כבוד התורה. הכלל „רבי מכבד עשירים” לא בלט שם ביותר, אך לעומת זאת חלקו כבוד ויקר לתלמידי־חכמים. ואף־על־פי שהיה הזרם הגוראי עשיר בגדולי תורה, ומתחת לספסליה ממש התגוללו

לרוב אברכים יודעי ש"ס, מכל־מקום נתייחד לכל תלמיד־חכם מקומו הראוי לו. כלפי רבי מנחם זמבא גילה האדמו"ר מגור יחס מיוחד. את פני רבי נתן שפיגלגלאס קיבל בכבוד גדול. האדמו"ר מגור כתב מאות ואלפי מכתבים לאנשים שונים, וכל מכתב שנשלח על כתובתו של רב ולמדן, הוסיף בו הרבי הערה כלשהי בחידושי־תורה. בגור נשמו את התורה. הכל למדו שם, ולא למדו סתם, אלא כלמדנים ממש — ואולם המתמיד האידיאלי, הסמל ללימוד התורה בדרגה נעלה ביותר, היה רבי יעקב־מאיר.

### חֲסִיד או גֶּאוֹן

בגיל צעיר, כבן ט"ו, הוכנס רבי יעקב־מאיר אל בית חמיו ה"שפת אמת" והיה סמוך על שולחנו. מאז ועד ליומו האחרון, י"ג סיון תש"א, הסתגר מפני העולם ונשאר מרותק בד' אמות של הלכה. הרבה שנים חי, תחילה בצלו הקדוש של השפ"א, אחר־כך בצלא דמהימנותא של גיסו האדמו"ר הרא"מ. הוא זוכה להיות קשור בבית גור מכמה צדדים. ראשית כל: חתן השפ"א, גיסו של בנו האדמו"ר; אחר־כך כמחותן של האדמו"ר, הבן רבי ישראל (האדמו"ר הנוכחי מגור) נושא את בתו; ולבסוף חותנו של האדמו"ר, בזיווג שני. הוא חי כשכולו קשור בלב ובנשמה של החסידות, אבל בגור הוא גדל גם כגאון בהיקף עצום. משם צמח כלמדן ולא כחסיד. פשיטא שרבי יעקב־מאיר הוא חסיד בהתנהגותו, חסיד בהלך־מחשבתו, אך הוא מסמל יותר את הלמדנות הגוראית מאשר את מהותה החסידית. בודאי הוא חסיד נלהב בפנימיותו, מתפלל בדביקות כחסיד לעילא, אבל אין זה המאפיין את מהותו המקורית. גדולתו של רבי יעקב־מאיר התבטאה בגאונות יתר מאשר בחסידות. הספיציפיות שבאישיותו לא התבלטה במדרגותיו בחסידות, אלא בעלייתו הבלתי־פוסקת בגדלות התורה. דיבורו בלחש, בנחת, אופן הגבתו תמיד בקול מאופק, הנעימות שבה ביטא השקפה כלשהי, כמו כל התנהגותו — שלוותו הרגועה ומנוחת נפשו — כל התכונות האלה לא הוטבעו בגושפנקא חסידית. הוא היה משוחרר לחלוטין מן ה"טמפרמנט החסידי". החסידים מתלהבים בנקל

ומתיזין רשפים וזיקוקין די־נור. שפה מיוחדת יש להם, לחסידים, שפעמים היא מלאה חידודין ודוקרת כחרבות, נוסח דיבורם הוא בדרך כלל עוקצני למדי. רבי יעקב־מאיר לא ידע מכל זה. דיבורו היה בנועם, בעדינות, בהתאפקות.

ברם, לא אחת השפיע קולו החרישי פי כמה מדיבורים בקול רעש גדול. דיבורו השקט והנעים, היה משכנע יותר מכל שאר המלים הצעקניות. מדת השתיקה שניחן בה עמדה לו, עד שגדל בדמות מקורית של „ר' יעקב־מאיר“.

בשתיקתו ובהסתגרותו בד' אמות של הלכה נשתקף בהבלטה יתירה התוכן הנשמתי של חסידות גור, הוברר בעליל כי לימוד התורה — בדרג למדני עליון, פלפול וחידוש, פשט והבנה — היא הדרך לשלימות רוחנית, ואפשר שרבי יעקב־מאיר גם גרס שלימוד התורה משמש יסוד לחסידות! לפיכך ישב כששים שנה „בתוככי גור“ ולמד בהתמדה עצומה. אין כל חשיבות לעובדה, אם הוא חי כל ימיו ממש בעיירה הקטנה גור, או במרחק מה — בוורשה. כי גם וורשה, עיר המטרופולין, גם היא נשמו עם האויר שלה את חסידות גור, ובכל מקום שהיה שרוי בו נמצא רבי יעקב־מאיר באטמוספירה הספיציפית של מלכות גור.

### במלים ספורות

כשם שהיה פשטן בכל התנהגותו, הולך תמיד בדרך תמים, כך היה פשטן גם בדרך הלימוד שלו. קודם כל חיפש ועמל למצוא את האמת. לפיכך למד גפ"ת על אתר ומיאן להזדקק להמצאות פלפוליות חריפות. למרות שניחן בכח החריפות, קושיא חזקה היה מסיט לצדדין בסיועה של סברא ישרה ופרשנות שכלית טהורה. הערותיו הקצרות והתמציתיות לספר „שפת אמת“ מעידים די על שכל התורה אנליטי ובהיר שקנן במוחו. בשורות ספורות הוא מיישב את כל הסתירות ומתרץ הרבה הרבה שאלות מייגעות.

הגאונות אינה מתבטאת במלל רב, בדיבורים ארוכים, ביצירת לאבירינט ולהצליח לצאת מפיתולי סבכיו בשלום. אין צורך בכתיבת מערכות

שלמות בנות עשרות דפים, כדי להעיד מה רבתה גדולתו התורנית של המחבר. יצירתו הקלאסית של רבי עקיבא איגר זצ"ל היא, לדעתי, "גליון הש"ס" שלו, שכל הערה וקושיא הנאמרות בו תכיל לא יותר ממלים אחדות. בהוראת "עיין..." אחד מתבטאת גאונותו של הגר"ע איגר פי כמה מאשר בספריו הגדולים. קושיא ב"גליון הש"ס" היא קושיא חזקה, אי אפשר להזיזה ממקומה, קשה מאד לתרצה. גם הגהות הרש"ש עולים בערכם על הרבה ספרים תורניים, בהכילים ים חידושים של עמקות גאונית. זהו אוצר בלום של חידושי־תורה מקוריים — ואכן: מטעם זה דייקא, שהגדרותיו קצרצרות והוא מבטא את הרעיון הקשה והמסובך במלים מעטות ומובנות. בספרות הרבנית תופס הרש"ש מקום בראש. כל הלומד דף גמרא מעיין ברש"ש. ומה בנוגע לבריסק? גם החידוש הבריסקאי — הגישה האנליטית העמוקה, המייצרת הגדרות חדשות, המצאתה היסודית, ביקועה האטומי של כל סברא ופענוחה המלא־הבנה — נאמר גם כן בשניים־שלושה משפטים קצרים. "חידושי רבינו חיים" הוא באמת כזה רק מאותו טעם שאינו מכיל כרכים הרבה. "למה נקראו הראשונים סופרים, שהיו סופרים כל אותיות שבתורה" — ובבריסק מנו וספרו כל מלה, כל הגה, כל רעיון, כל אמירה וחיידוש.

אף הערותיו הקצרצרות של רבי יעקב־מאיר מצטיינות בגדלות גאונית זו. ההערות אינן מצודדות בברק פלפולי, אינן כובשות את השכל בחריפותן, אלא הן מדברות הישר אל ההגיון הצרוף, אל שכל התורה האמיתי. השפ"א לא טרח להשמיע פלפולים כשל זקנו הרי"מ, פלפולים שעוררו בשעתם השתוממות רבה בעולם התורה — ובימי הרי"מ לא היה העולם שמם ורבו רבו אדירי התורה: "השפת אמת" נטש את דרך הפלפול לחלוטין. היתה לו דרך משלו: להתחפר במעמקים, לחדור אל כוונת הראשונים ולחדש בעצמו יסוד איתן, לייצר לבדו בסיס ולהסיט בעזרתו את כל הקשיים כלא היו. רבי יעקב־מאיר, כעורך ומסדר ספרי "שפת אמת" לדפוס, נאלץ להתעמק היטב בכל שורה, בכל רעיון. הוא לא עבר על הספר ברפרוף בעלמא, כי אם למד אותו בעיון נמרץ, התהרהר והתעמק, הבין את הדברים לאשורם — וכה הושפע בלימודיו גם משיטת ה"שפת אמת" בלימוד התורה ומהלך־מחשבתו.



## הערצה הזדית

רבי יעקב־מאיר למד כל ימיו. עקב תשוקתו העצומה לעסוק בתורה, התבודד במועדיו ונשאר יחיד עם עצמו. אפילו משרה רבנית מיאן לקבל על עצמו, מפני החשש פן תפריעהו מהתמדתו. בודאי יכול היה לקבל מינוי רבני חשוב. היתה ל"גור" השפעה גדולה ברחוב היהודי. בקהלות גדולות למדי היא הושיבה רבנים משלה, מקורבים, או חסידי גור ממש. אולם רבי יעקב־מאיר ברח מן הרבנות, מכיון שלא רצה להיפרד מן הגמרא אפילו לרגע. אפילו אחרי שנתמנה לחבר הרבנות בוורשה, בהיותו כבן ס"ה שנים, אפילו אז התנה מראש כי הוא משוחרר ממילוי תפקידים רבניים מסויימים — והכל כדי שיוכל לישב וללמוד תורה באין מפריע.

בינו לבין רבי נתן שפיגלגלאס שררה ידידות עמוקה, שנבעה מתוך הערצה הזדית. רבי נתן, שבעצמו היה מהורהר ושתקן, אדם מכונס בתוך עצמו, חש בקירבת־נשמה מיוחדת לכל אלה השותקים — אם שתיקתם מדעת. לבו נמשך לכל אלה השותקים, לכל אלה שיש להם הרבה מה לומר והם מחרישים, עקב מגיעים נעלים ומקודשים. אתה מוצא בני־אדם שהדיבור מאחד אותם עם הזולת ביחסי רעות. בקלות אפשר לשכנע את השני על־ידי מלים יפות, מלים בעלות משמעות עמוקה, מלים פקחיות, הדיבור עשוי להקסים ולקשר בן־אדם אחד עם משנהו. ואולם הרבה יותר מזה יש בכח השתיקה, הדומיה של קודש — אם השתיקה כשלעצמה תורה היא — להקסים, לקחת שבי את לב הזולת, לכבוש את כל הווייתו.

## יחידים בדור

כל דור ודור יקומו לו אנשים גדולים והם בעלי דיבור, אנשים, שבדיבורם האקטיבי מתבטא גדל־נפשם. ויש גם דורות מבורכים כאלו, בהם יחיו בני־אדם יחידי סגולה, שבנפשם אצור כח השתיקה — ומועטים המה. אין מחסור בדברנים. השתקנים מספרם קטן עד מאד. הם מתגלים באופק היהודי רק לעתים נדירות. ה"חפץ חיים" גדל והיה ל"חפץ חיים"

[ קצט ]

בגודל קדושתו וייחודו העל־טבעי, לא בגין אמריו — כל כמה שהיו דיבוריו ורעיונותיו נשגבים ומקודשים — אלא משום שבעיני חלק הארי של היהדות התורתית נראה כסמל השתיקה.

רבי נתן שפיגלגלאס היה בדורו מאותם יחידים היודעים להחריש, המעוטפים שתיקה. ניתן, איפוא, להבין את פשר היחס השופע חמימות, ידידות כנה, אשר גילה כלפי רבי יעקב־מאיר בידרמן — השותק הגדול, השותק מגור.